

Necrologies

Ramon Aramon i Serra

(08.12.1907 - 17.07.2000)

El dia 17 de juliol de 2000 l'Institut d'Estudis Catalans va haver de lamentar la mort del senyor Ramon Aramon i Serra, membre de la Secció Filològica, antic secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans. L'Institut li reté un acte d'homenatge el dia 30 d'octubre, que tingué lloc a la Sala Prat de la Riba de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

L'acte fou presidit per l'Excm. Sr. Manuel Castellet, president de l'Institut d'Estudis Catalans, i comptà amb la intervenció de l'IHm. Sr. Joan A. Argenter i Giralt, president de la Secció Filològica; el parlament de l'IHm. Sr. Giuseppe Tavani, membre corresponent de la Secció Filològica; el parlament de l'IHm. Sr. Josep Massot i Muntaner, membre de la Secció Històrico-Arqueològica, i el parlament de l'IHm. Sr. Carles Miralles i Solà, membre de la Secció Filològica, secretari general i escriptor.

Reproduïm a continuació els textos amb el mateix ordre en què foren pronunciats.

Iniciem aquest acte en record del senyor Ramon Aramon i Serra. Em permetran que, imprevistos, espontanis, els adreci uns mots d'introducció.

Ramon Aramon, que morí el propassat mes de juliol, va néixer l'any 1907, el ma-

teix any en què l'Institut d'Estudis Catalans fou creat per Enric Prat de la Riba. No sé si ho hem de considerar un fet premonitori, però la vida de Ramon Aramon estigué sempre estretament vinculada al desenvolupament i a la vida mateixa de l'Institut d'Estudis Catalans, des que començà a treballar a les Oficines Lexicogràfiques i, sobretot, a partir de l'any 1942, quan, en certa manera, li fou encarregada la responsabilitat de reprendre la tasca de l'Institut des del càrrec de secretari general. Deu ser impossible parlar de l'Institut d'aquests anys de la llarga postguerra sense fer referència, constantment, al senyor Aramon.

De la seva figura d'estudiós parlaran les persones que m'acompanyen a la taula presidencial. Jo només voldria afegir encara uns mots sobre la meua relació personal amb el senyor Aramon. El vaig conèixer l'any 1971, quan jo era un estudiant de doctorat de matemàtiques i l'Institut d'Estudis Catalans em concedí una borsa d'estudi per a un treball que vaig dur a terme mentre era a Zuric fent el doctorat. Foren llavors els meus primers contactes amb el senyor Aramon, a l'època que l'Institut estava al Palau Dalmasas, acollit per Òmnium Cultural, i he de dir que em tractava amb simpatia, amb la forma pròpia d'una persona de seixanta i pocs anys quan jo, en aquells moments, devia tenir-ne vint-i-cinc o vint-i-sis. En guardo un bon record, d'aquella primera trobada.

En una segona època, vaig tornar a tractar-lo a partir de l'any 1978, quan, amb la reforma que havia iniciat el president de l'Institut, el doctor Alsina i Bofill, vaig ésser proposat com a membre agregat d'aquesta institució. Aleshores, vaig tenir ocasió d'assistir per primera vegada als plens, en els quals el senyor Aramon actuava en el seu càrrec de secretari general i vaig començar a entendre la vida de l'Institut d'Estudis Catalans.

I, finalment, el meu contacte potser més intens amb el senyor Aramon fou l'any 1989 quan, després de la reforma estatutària impulsada pel president Emili Giralt, vaig ésser elegit secretari general de l'Institut i ell va passar a secretari general honorari. I he de confessar que em va produir una especial satisfacció que entre els membres que van proposar el meu nom com a candidat a aquell càrrec figurés el senyor Aramon. Em va produir i em produeix encara una satisfacció personal. Des de llavors fins ara ja són onze anys de dedicació a l'Institut, com a secretari general primer, i vicepresident i president després. Segurament, sense aquell pas inicial del 1989, fet amb el seu suport, ara jo no seria aquí presidint aquest acte.

Potser encara m'unia una cosa més al senyor Aramon: ambdós compartíem un caràcter similar. Som persones que ens apassionem, persones que sabem raonar fredament però que estem disposades a abocar-nos a les coses quan creiem que valen la pena.

El senyor Aramon va creure que valia la pena l'Institut d'Estudis Catalans i hi va dedicar pràcticament tota la seva vida. És ben just que en aquest acte d'avui recordem, doncs, la seva figura.

MANUEL CASTELLET

President de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquest estiu la Secció Filològica de l'IEC ha quedat endolada. Com tots vosaltres sabeu, el 17 de juliol morí Ramon Aramon i Serra, i poques setmanes més tard, el 28 d'agost, ho féu Josep Roca-Pons. Tots dos n'eren membres emèrits.

Avui, però, ens hem aplegat en aquest acte en memòria de Ramon Aramon, és a dir, en un acte per a recordar-lo, i recordar vol dir saber no oblidar. Cal saber no oblidar. De vegades es diu, en un sentit positiu, que «cal saber oblidar», i en dir això en el context apropiat hom evoca la virtut de la magnanimitat. Però fóra vilosa oblidar massa d'hora o simplement oblidar una d'aquelles baules necessàries, imprescindibles, de la cadena que ens ha dut on som i que ens hi ha dut com som.

Les persones humanes som complexes; ho som intrínsecament i ens hi fem al llarg de la nostra trajectòria vital, per causa dels nostres interessos, de les obligacions contretes, de les nostres relacions... Cadascú ens recorda llavors segons el moment en què ens va tractar i ens jutja d'acord amb els seus valors i les circumstàncies del moment, potser no sempre amb la necessària perspectiva o amb la insubstituïble experiència que dóna el fet d'haver viscut situacions excepcionals. Tanmateix, hi ha persones que alhora que són complexes i mudables, com tothom, fan la impressió de ser sempre les mateixes, d'atenir-se a uns pocs valors elementals, a unes idees força ben senzilles, i de no desviar-se'n.

Ramon Aramon també era una persona complexa i era alhora transparent en l'adhesió als seus valors elementals. Entre les diverses personalitats o dimensions de Ramon Aramon, hi descobrim d'antuvi l'home. Com a home, jo en destacaré una qualitat que potser no era el tret amb què hom solia caracteritzar-lo, però a mi em cridava l'atenció i me'l feia mereixedor d'una consideració intel·lectual: Aramon era un home amb sentit de l'humor.

Hi ha, després, l'Aramon filòleg, és a dir, l'estudiós de la llengua i la literatura. Un filòleg és una persona que llegeix a poc a poc i acuradament —i Aramon això ho va fer, i força, i no solament per raons estrictament filològiques. Molts li n'haurien d'estar agraïts. Un filòleg és una persona que mira de restablir el text arquetípic o d'establir el text canònic, però també mira de comprendre'n el significat —el que tenia per a les persones que

el van produir i per a les persones a qui s'adreçava. Al mateix temps, un filòleg és una mena de demiürg —un mitjancer entre els homes del passat i els del present, en la mesura que posa a l'abast d'aquests les paraules d'aquells i els les fa entenedores. Aquesta és una funció que fins i tot un poeta tan modern com Gabriel Ferrater sabia agrair. Com a filòleg, Aramon treballà sobre els trobadors, sobre la novel·la medieval, però també sobre temes moderns i contemporanis. Però no sóc jo qui n'haig d'avaluar l'obra, car els col·legues que ens acompanyen ho sabran fer amb més perícia.

Hi ha també, és clar, l'acadèmic, en primer lloc, l'acadèmic de la llengua. Com a tal, el seu objectiu fou servir un model de llengua literària determinat per a transmetre'l a les noves generacions i per a estimular-ne l'ús literari i científic. Ell va optar per aquest model, sens dubte l'opció correcta en aquell moment, i s'hi va mantenir fidel fins al final.

D'altra banda, hi ha també el secretari general de l'IEC. Com a tal, el seu objectiu fou preservar les institucions, aquesta institució en concret, en un temps de penúria (i no solament ni en primer lloc econòmica). Per venir a aquest món, els humans no triem pas l'època, però sí la dignitat amb què hi viurem. L'objectiu d'Aramon, en aquest aspecte, fou de donar testimoni, internacionalment i nacionalment, d'una continuïtat, d'una existència, d'una voluntat de perseverar, malgrat tot, més enllà del desastre.

Per a parlar-nos del seu record de l'home, del filòleg, de l'acadèmic, del secretari general, hem demanat la col·laboració dels qui ens acompanyen a la mesa. Escolteu-los i escolteu el relat dels seus records, tal vegada de les seves recerques, però mentre els escolteu no deixeu de recordar el vostre Aramon i Serra.

JOAN A. ARGENTER

President de la Secció Filològica
de l'Institut d'Estudis Catalans

Abans de prendre la paraula en aquest acte d'homenatge al gran amic i al gran estudiós que fou i que continua essent Ramon Aramon, vull agrair a l'Institut d'Estudis Catalans, al seu president, al secretari general i als col·legues de la Secció Filològica que m'hagin invitat a participar-hi. No hi ha dubte que unes altres persones ho haurien fet millor, per exemple Jordi Carbonell, que durant molts anys va col·laborar amb ell en la feina de cada dia, en va compartir els problemes i els entrebancs que sempre comporta la conducció d'una institució com aquesta i, a més, va prefaciari i editar excel·lentment el recull *Estudis de llengua i literatura*, publicat fa tres anys pel mateix Institut. I, tanmateix, no puc ama-

gar del tot la commoció que em produeix haver estat triat per a retre compte de l'activitat filològica d'un personatge que, per molts anys, ha estat un referent important per a tots els qui, arreu del món, ens ocupàvem de textos medievals catalans i occitans. Per això, he acceptat —immodestament— la responsabilitat d'aquest parlament, bé que amb plena consciència de no ésser la persona més adient, amb el propòsit de recordar com caldria un dels protagonistes de la cultura catalana d'aquest segle.

Tractar en pocs minuts i en poques ratlles de l'aportació de Ramon Aramon i Serra als estudis filològics catalans no és gens fàcil, sobretot si tenim en compte que aquesta aportació no es limita a la tasca —prou feixuga— d'editor de textos i d'interpret de la tradició literària, sinó que comprèn l'activitat de promotor i estimulador de la recerca en el camp de les ciències humanes, i sobretot en el sector de l'hermenèutica aplicada a les obres dels autors catalans de l'edat mitjana. Una activitat duta a terme des de l'Institut, com a secretari general, com a representant de l'IEC dins la Unió Acadèmica Internacional, com a responsable dels *Estudis Romànics*, com a membre numerari de la Secció Filològica: la seva preocupació més gran era la de despertar vocacions filològiques entre els joves estudiosos catalans i vocacions catalanistes entre els joves i menys joves estudiosos estrangers utilitzant tots els mitjans possibles, des de l'oferta de col·laborar a la prestigiosa revista de l'IEC, si més no amb una ressenya, fins a la disponibilitat cordial a donar consells sobre temes, textos, períodes de la literatura catalana medieval que exigien i mereixien un tractament científic adequat.

No pretenc naturalment, ara i ací, ocupar-me de tots aquests aspectes de la personalitat d'Aramon: no en tindria la capacitat ni la competència. Em limitaré, doncs, a parlar, molt superficialment, de la seva contribució directa i personal al progrés de la filologia textual, un àmbit de la coneixença que als Països Catalans tenia aleshores molt pocs conreadors, i els pocs que hi havia —tret de Mateu Obrador i Bennàssar, al començament del segle— no s'havien aturat mai a fer consideracions teòriques sobre l'art d'editar els textos, sobretot els medievals. Quan Aramon va presentar la seva memòria al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica, el mes d'abril de 1953, les reflexions amargues de l'erudit mallorquí continuaven essent actuals, com resulta de la llarga citació que ell introdueix a la seva ponència i que valdrà la pena de llegir tal com apareix transcrita:

Mester s'es regoneixer, amb sinceritat y modestia, que la nostra erudició crítica y literaria de present se troba encara, sobre tot en sa part històrica, vacilant y fluixa de fonaments, mancada de lastre científich y metòdich. L'estat rudimentari en que tenim, oficialment al menys, els estudis filològichs y paleo-

gràfichs —tan indispensables per aquest ram—, no'ns ha permesa encara una segura orientació: tastanetjam, trepitjam terreny fluix; anam a peu o qualcun enrera. Aquesta fretura d'ensenyansa metodisada y doctrina sòlida que no hem poguda rebre facilment y aprofitar dins ca'nostra sens haver d'acudir a l'extranger, nos té reduïts, en gran part, a la categoria de *dilettanti*, a la condició d'*amateurs*, més abundosos de bon desitj y afició, que no de criteri ben arrelat y de vera aptitut científica...¹

I, abans, Aramon havia mencionat un altre fragment no menys explícit del mateix erudit sobre la dificultat «d'arriscar y d'acometre veritables *edicions crítiques*», perquè «salvant honorables y raríssimes excepcions (tan rares que les podríem comptar ab los dits de la mà, y encara tal volta sobraríen dits) apenes tenim esperts filòlechs prou lletruts y ben nodrits d'erudició per fer com cal aitals edicions ab penetrant y segura crítica»; però també perquè hi havia «el perill de que tan savies publicacions —suposem-les ja fetes y exides a llum— no conseguí[rien] ara per ara un rahonable contingent de lectors, qui volguessen y les sabessen entendre y assaborir, ni arribassen tan sols a fer-ne plaent y profitosa lectura». Per part seva, Obrador, amb l'estil saborós que el distingia i amb la modèstia pròpia d'un autèntic erudit, però també amb la consciència dels seus límits i de la insuficiència de les eines de treball de les quals disposava, hi afegia:

A nosaltres, per part nostra y dit sia ab tota sinceritat, no'ns basta cor ni agosarament per intentar y acometre una vera edició crítica dels abundosos textos lullians, si l'haviem de posar a l'altura que reclamen els grans avenços qu'ha fets y fa avui per vuy, a pas de gegant, la novíssima filologia romànica.

I a continuació, després d'una sintètica al·lusió a les aportacions «de la cultíssima França, de la dexondida Italia, de la feynera y conqueridora Alemanya», conclou que no ha vingut encara el temps de les edicions crítiques d'autors catalans i que cal preparar «més tost aquelles altres, les precursoras, les destinades a preparar el terreny, les qui ten-guen per objecte, no la dissecció o anatomia filològica dels manuscrits mitjevals, sinó el despertar envers d'ells y atraure-hi l'afició de la gent de lletres y encaminar-li el gust a la lectura d'obres antigues».²

-
1. M. OBRADOR I BENNÀSSAR, *La nostra arqueologia literària*, Palma de Mallorca, 1905, p. 98.
 2. *Les Obres completes de Ramon Lull*. I, Palma de Mallorca. 1906. p. ix.

La situació pel que fa a la reflexió teòrica i metodològica no havia millorat gens en el mig segle següent: «Després d'Obrador —comentava Aramon— poques coses trobem ja. Algunes indicacions, només, tímides i insegures, esparses dins les recensions», publicades en algunes revistes, o les notes de Miquel i Planas a *Bibliofilia*; poques coses que, d'altra banda, mereixien remarques crítiques i consideracions negatives que des de *Romania* els filòlegs estrangers no mancaven de fer a les edicions publicades per catalans. La reticència manifestada en tot allò que es referia als aspectes bàsics del treball hermenèutic, o —per dir-ho amb paraules d'Aramon— el «poc o nul interès pels problemes tècnics de l'edició», es reflectia necessàriament en un cert desordre en la transcripció dels textos, que tanmateix s'anaven publicant i en els quals, però, es barrejaven els criteris científics amb els divulgatius: el resultat de les múltiples iniciatives preses al llarg dels anys era, doncs, prou frustrant per al jove investigador Aramon, quan, als vint-i-un / vint-i-dos anys, va emprendre l'edició del *Curial i Güelfa* per a «Els Nostres Clàssics» (publicada entre 1930 i 1933). I, tanmateix, els contactes directes i indirectes que Ramon Aramon tenia amb els centres d'investigació a l'estranger i la freqüentació de la bibliografia especialitzada francesa, alemanya i italiana li van permetre si més no de fer-se una idea prou clara de com *no* s'havia de preparar una edició filològica, i de la diferència substancial que hi havia entre una edició crítica i una de destinada al gran públic.

La seva primera tasca editorial no li va posar problemes metodològics greus: les normes de transcripció d'«Els Nostres Clàssics», elaborades i definitivament establertes per Josep Maria de Casacuberta, responien perfectament als principis d'una absoluta fidelitat a la tradició —en els quals s'inspirava la filologia europea d'aleshores— i als criteris que Aramon havia fet propis durant els anys de la seva formació; i, d'altra banda, la unitat testimonial del *Curial i Güelfa* li evitava la necessitat de triar entre les opcions lachmanniana i bedieriana, és a dir, entre l'intent de reconstruir l'arquetip i la mera transcripció del testimoni considerat el millor, que calia reproduir tal qual. I, en efecte, en prefaci la seva edició,³ Aramon es limitava a donar —en les darreres ratlles de la «Notícia» preliminar— una ràpida indicació dels límits de la seva tasca: transcripció del manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid seguint les normes d'«Els Nostres Clàssics», gairebé totes de caràcter gràfic.

Però el moment de la veritat va arribar tot seguit; per a l'edició de les *Novel·letes exemplars*, una de les quals (*La fyla del rey d'Ungria*) es conservava en tres manuscrits, calia que l'editor prengués posició davant el dilema: edició lachmanniana o edició bedie-

3. R. ARAMON I SERRA (cur.), *Curial i Güelfa*, Barcelona, Barcino, 1930, 1931 i 1933, coll. «Els Nostres Clàssics», coll. A, vol. 30, 35-36 i 39-40.

riana? Intentar reconstruir l'arquetip de la tradició o limitar-se a transcriure el testimoni millor? La seva coneixença de la metodologia alemanya l'impellia cap a la primera solució, però en aquell moment la filologia europea era dominada per la personalitat de Joseph Bédier, que decretava la impossibilitat de reconstituir l'arquetip dels textos medievals, sobretot els romànics: pertot arreu ressonaven els seus anatemes contra els qui practivaven la contaminació entre testimonis diferents d'un mateix text, barrejant lliçons passades per fileres històriques distintes i produint així monstres que no havien existit mai; l'únic remei possible consistia en el recurs al testimoni més fiable de cada tradició textual —individu, aquest sí, històricament existent— i publicar-lo amb les esmenes *estrictament necessàries*, defugint qualsevol inserció de materials estranys, bé que provinents de la mateixa agrupació testimonial. Una posició de tanta intransigència no podia agradar a qui tenia una concepció menys rígida, més flexible, dels paràmetres editorials; a qui tenia familiaritat amb la bibliografia estrangera, sobretot la italiana, on trobava aplicats mètodes molt diferents dels propugnats pels bedieristes: però els principis de Bédier condicionaven l'ambient cultural català (a més del francès i d'altres encara), i un jove filòleg no podia evidentment anar contra corrent, almenys no explícitament. Així, Aramon va adoptar el mètode dominant, és a dir, va triar el millor manuscrit (en aquest cas, el de Palma), però el va col·lacionar amb els altres —això Bédier ho admetia només en la fase preliminar, la de selecció dels manuscrits destinada a escollir el millor— i va cometre l'abús (inadmissible!) d'utilitzar les variants dels altres relators per introduir algunes esmenes al text bàsic. D'això ell en dóna correctament notícia a la seva introducció, però molt sintèticament, limitant-se a dir: «alguna vegada —molt poques— admeto variants de B i C».⁴ En el clima d'aquells anys, això equivalia a una declaració d'independència, gairebé revolucionària, com qui diu: voleu que triï el manuscrit millor? Perfecte. Però no em demaneu de defensar a qualsevol preu les lectures indefensables, com va fer Joseph Bédier a la seva edició de la *Chanson de Roland*; accepto les regles vigents, però em reservo el dret d'introduir en el text les esmenes que em suggereix la resta de la tradició. Aquesta actitud sembla quasi anticipar una de les objeccions de Gianfranco Contini al mestre francès: conservar sense esmenar és una hipòtesi de treball, equivalent a la de fer servir tota la tradició en la fixació del text; cal veure si és la més econòmica, la que obté el resultat més satisfactori amb el mínim esforç, és a dir, mitjançant ingerències mínimes de l'editor en el dictat textual. Quan, fa pocs dies, vaig llegir de nou la nota d'Aramon, hi

4. R. ARAMON I SERRA (CUR.), *Noveletes exemplars: La Filla del rey d'Ungria. La Filla del emperador Costantí. La Comtessa fidel. Amichs e Melis. Lo Fill del senescal d'Egipte*, Barcelona, Barcino, 1934, coll. «Els Nostres Clàssics», núm. 48, p. 27.

vaig veure un petit senyal del seu inconformisme, del seu refús de qualsevol rigidesa normativa, i em vaig imaginar que, mentre escrivia aquelles paraules, els ulls li devien brillar d'una alegria una mica irònica, d'aquella ironia amable a la qual recorria cada vegada que el seu interlocutor —a mi també em va passar— es deixava anar a afirmacions apodíctiques, que el trobaven sempre bondadosament crític; però també, quan calia i l'interlocutor es manifestava receptiu, disposat a donar consells inspirats pel sentit comú i per la seva capacitat de comprensió humana.

Però m'estic anticipant, i val més que torni a parlar de l'estudiós, deixant a qui l'ha conegut millor i en moments diferents de la seva activitat la tasca de comentar-ne l'aspecte humà.

Que Aramon acceptava amb reserves i forçat per les circumstàncies els dictàmens de la filologia ultrapirinenca d'aquells anys, ho va demostrar més tard, quan ja no li calia aplicar principis hermenèutics i criteris ecdòtics que li semblaven incongruents amb les seves idees. Quan va sortir l'edició monumental del *Cançoner dels Masdovelles*,⁵ a la qual deu haver dedicat tot el temps que separa aquest volum del de les *Novel·letes exemplars*, el clima filològic havia canviat: entretant havien publicat les seves fonamentals contribucions Giorgio Pasquali, Michele Barbi, Cesare De Lollis, Giulio Bertoni, Silvio Pellegrini, Angelo Monteverdi, i l'hegemonia exercida per Bédier i els seus seguidors començava a vacillar, encara que molts editors —als Països Catalans com a Itàlia— continuessin aplicant-ne les teories. Aramon es sentia ara més lliure, autoritzat a prendre les decisions més adients amb la seva formació, i sobretot amb les exigències específiques de cada situació textual.

I, en efecte, els criteris editorials que va seguir ja no corresponien als d'una fidelitat absoluta al manuscrit triat com a bàsic. El *Cançoner dels Masdovelles* havia de ser el primer volum d'una sèrie en la qual es publicaren tots els cançoners catalans de la Biblioteca de Catalunya, i això implicava algunes limitacions a la seva llibertat d'acció, com ara la renúncia a reportar les variants dels altres manuscrits l'edició dels quals ja era prevista, per a evitar de repetir diverses vegades la mateixa tasca. Però, i això és l'índex més important de la nova actitud editorial d'Aramon, ell no admet ara cap altra restricció de la seva llibertat: així assenyala «les divergències d'altra índole que apareixen entre aquells cançoners i el dels Masdovelles (incipits, manca d'un fragment, etc.)», tenint també presents «les lliçons que ofereixen els altres manuscrits, quan m'ha calgut

5. R. ARAMON I SERRA (CUR.), *Cançoner dels Masdovelles (Manuscrit n° 11 de la Biblioteca de Catalunya)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Biblioteca de Catalunya, 1938, col·l. «Cançoners Catalans de la Biblioteca de Catalunya», vol. 1.

fer alguna correcció» i donant en les notes «les variants del cançoner de l'Ateneu Barcelonès que ho [*scil.* el cançoner dels Masdovelles] corregeixen o ho aclareixen». I sobretot, a més de referir les esmenes fetes pel poeta, corregeix les lliçons evidentment errades del manuscrit.

I no gensmenys és quan prepara edicions crítiques com a assaigs destinats a revistes i miscel·lànies que Aramon manifesta explícitament —i sense limitacions que no siguin les exigides pel text— la seva autèntica vocació filològica. Per a «Augats, seyós qui credets Dèu lo Payre»⁶ intenta, amb resultats molt interessants, reconstruir el text arquetípic mitjançant els tres manuscrits que posseïm, malgrat que no coincideixin en el nombre d'estrofes ni en el text mateix. La col·lació atenta entre els tres testimonis i la discussió dels llocs crítics, amb la justificació de les solucions adoptades, fan d'aquest treball un model encara avui perfectament vàlid d'edició crítica del tipus que anomenem neolachmannià o postlachmannià, per posar-ne en relleu sia el deute que aquest mètode té amb qui el va elaborar i els qui ho van perfeccionar, sia l'aportació de la nova filologia textual italiana. I en els mateixos principis s'inspira l'altre assaig d'edició crítica, el de «De gran dolor cruzel ab mortal pena»,⁷ transmès per quatre manuscrits que de vegades ofereixen lliçons notablement divergents. Als altres assaigs d'edició crítica que Aramon va publicar els anys següents, bé que tots relatius a textos de tradició única, ell segueix també els criteris neolachmannians, estudiant acuradament la llengua del manuscrit, comparant-la amb la d'altres textos coetanis i intervenint en els *loci critici* amb esmenes ben encertades o si més no acuradament calibrades.

Ara, però, m'adono que m'he deixat portar per la meua predilecció per la filologia textual i he descurat els altres aspectes de l'aportació d'Aramon als estudis filològics. Per justificar en part aquesta omisió, només temporània, voldria recalcar la importància que els assaigs d'edició crítica han tingut en la seva perspectiva metodològica, com a progressiva declaració d'independència d'un sistema de normes ecdòtiques de les quals no compartia els fonaments teòrics. Una evolució només aparent, perquè el jove filòleg ja havia triat el seu camí, sabia perfectament el que volia fer, i només esperava que les condicions li permetessin de fer-ho, sense renunciar mai del tot a insinuar una petita marca del seu inconformisme.

Dels altres treballs filològics en diré molt sintèticament que es distribueixen gairebé tots entre lingüística, història de la llengua i història de la cultura. Les edicions crítiques

6. *A Hispanic studies in honour of I. González Llobera*. Oxford, The Dolphin Book, 1958, p. 11-40.

7. *A Homenaje a Johannes Vincke*, I. Madrid, CSIC i Goerres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft, 1962-1963, p. 265-268.

són sempre acompanyades per una anàlisi (fonètica i morfosintàctica) de la llengua del text i de les seves característiques mètriques; i això també per a les obres en *codex unicus* que impliquen una gran responsabilitat per part de l'editor, quan els errors són clarament esmenables i el text es pot retocar sense provocar-li perturbacions. Els resultats d'aquestes anàlisis, fetes sobre textos curosament editats, són d'un gran valor per a una millor coneixença de la llengua medieval i mereixerien d'ésser aprofitats per a les noves edicions: seria fins i tot molt útil reunir-los i sistematitzar-los segons criteris orgànics que en permetin una ràpida consulta; i això podria constituir fins i tot el primer nucli d'un espècimen sistemàtic de la llengua antiga que ens donaria una documentació de primera mà de la multiplicitat de formes concurrents que caracteritzen l'expressió dels segles XIV i XV, i a la qual s'anirien afegint progressivament les dades aconseguides per uns altres editors.

L'atenció i la curiositat científiques d'Aramon es van dirigir també cap als problemes contemporanis: l'assaig sobre *I troubaire catalan*; i els qui parlen de les modernes relacions literàries i culturals entre les terres occitanes i les terres catalanes o, encara, sobre la modalitat valenciana de la llengua ho comproven. Cal afegir-hi la predilecció pel català literari modern i els homes que s'hi han dedicat, el treball d'assessorament de la *Gran enciclopèdia catalana* i altres activitats no menys importants. Sempre guiat pel seu tarannà filològic, també en aquests treballs Aramon fa mostra de la mateixa serietat i escrupolositat, manifestades com a medievalista.

I, tanmateix, jo crec que la figura que resta del nostre homenatjat és principalment la del filòleg medieval i de l'historiador de la llengua. És així que m'agrada recordar-lo, potser per culpa de la meua malformació filològica, però és així també que apareix principalment a través del recull que la Secció Filològica de l'Institut tan oportunament va publicar i que Jordi Carbonell va editar amb tanta cura. Un llibre preciós que serà per a molts de nosaltres un instrument imprescindible per a les nostres tasques.

GIUSEPPE TAVANI

Membre corresponent de la Secció Filològica
de l'Institut d'Estudis Catalans

R. Aramon i Serra, l'home de l'Institut

He d'agrair molt sincerament al president de l'Institut i al president de la seva Secció Filològica que hagin tingut la bondat de pensar en mi per a l'acte d'homenatge d'avui. El

senyor Aramon ha estat una persona decisiva en la meua vida, ja des dels meus anys universitaris, i gràcies a ell he tingut sempre obertes de bat a bat les portes d'aquesta institució, al piset clandestí de la Gran Via, a la seu de l'Òmnium Cultural, al carrer de Montcada, i en aquesta Casa de Convalescència, tres èpoques ben diverses, que m'han permès de conèixer de molt a prop les vicissituds de l'Institut, absolutament inseparables de la biografia del senyor Aramon, que en fou l'home fort des de la seva represa, després de la maltempsada de la guerra civil i de la primera postguerra, fins a la seva progressiva reincorporació dins un entramat cultural només possible després de la mort del general Franco i de la restauració de la Generalitat de Catalunya.

El 17 d'abril de 1942, quan només feia tres anys de l'acabament oficial de la guerra i de l'inici d'una persecució inimaginable en èpoques anteriors contra tot el que fes olor de catalanitat —ja iniciada el 1938 amb l'abolició de l'Estatut de Catalunya—, a casa de Josep Puig i Cadafalch, membre fundador de l'Institut i president de la seva Secció Històrico-Arqueològica, se celebrà una reunió decisiva. Hi acudiren Eduard Fontserè, membre de la Secció de Ciències des del 1921, i Josep M. López-Picó, membre de la Secció Filològica des del 1933, els únics membres actius de l'Institut que residien en aquells moments a Catalunya, llevat de Jaume Massó i Torrents, reclus a casa seva «per motius de salut» (recordem que moriria aviat, el 1943), i s'hi afegí, per indicació de Puig, el molt més jove Ramon Aramon i Serra (nascut a Barcelona el 1907), «de les Oficines Lexicogràfiques i ex Secretari-Redactor de la Secció Històrico-Arqueològica», com deia ell mateix a la minuciosa acta de la reunió, que va escriure amb la lletra clara i precisa. Puig hi plantejà que l'objecte de la reunió «no és altre que estudiar què cal fer per donar continuïtat a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans, avui de fet interrompuda per motius de tots prou sabuts». Lamentà les defuncions d'alguns membres i el fet que molts altres fossin a l'exili, i no amagà que n'hi havia alguns que calia considerar «membres espiritualment absents», des de feia anys, com Josep Pijoan, Eugeni d'Ors i Esteve Terradas, o a causa de les circumstàncies de la guerra, com Ferran Valls i Taberner, «que no sols s'ha desentès de l'Institut i de les seves tasques, sinó que ha treballat perquè fos declarat inexistent i ha col·laborat a la creació i organització d'un institut que els elements oficials han presentat com a successor de la nostra corporació: l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos». Arribà, doncs, a la conclusió que «l'Institut d'Estudis Catalans, que té la seu a Barcelona, queda avui representat legalment pels tres membres reunits i pel Sr. Jaume Massó i Torrents», els quals tenien «l'obligació moral d'assegurar-se la col·laboració de gent nova que continui amb ells la tasca de l'Institut amb el mateix esperit amb què aquest ha vingut actuant des de l'any 1907».

La petita resta de l'Institut, doncs, adoptà l'acord de celebrar periòdicament sessions privades —una fórmula eufemística que duraria durant molt de temps, en un règim

que anava expressament contra el dret de reunió—, nomenar membres nous i membres adjunts, estudiar la possibilitat de nomenar membres corresponents, «sobretot de Mallorca, València i Rosselló», i «fer les gestions que calguin per a tornar a l'activitat les diverses filials de l'Institut». Puig demanà «al Sr. Aramon que prengui nota d'aquests acords i que vulgui redactar acta de la sessió d'avui, en qualitat de secretari-redactor; manifesta també que creu que el Sr. Aramon podia ocupar una de les vacants existents» i féu altres propostes de nous candidats. Tot seguit Aramon féu reserves al nomenament suggerit per Puig de Manuel de Montoliu, «si no personalment en nom dels Srs. Fabra, Nicolau i Riba»; proposà, però, «en canvi» el nom del «Sr. Joan Coromines, de les Oficines Lexicogràfiques, avui a l'estranger, que hauria de figurar en la Secció Filològica, i, potser, també el Sr. Casacuberta, que havia així mateix format part de les nostres Oficines Lexicogràfiques».

A la sessió següent, l'1 de maig de 1942, Aramon manifestà que Josep M. de Casacuberta li havia fet saber «que no creia indicat, en aquests moments, de procedir a la provisió de vacants i que no acceptaria, per tant, de formar part de la nostra corporació» (Casacuberta no entraria a la Filològica fins al 1958). Ja a la sessió anterior, Puig havia fet saber que de moment no veia convenient l'elecció de Joan Coromines, atès que es trobava fora de Catalunya (hauria d'esperar, doncs, fins al 1950). L'1 de maig de 1942, però, foren elegits Jordi Rubió i Balaguer, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres, Ramon Aramon i Serra, Josep M. de Sagarra, Pius Font Quer i Josep R[amon] Bataller, en qualitat de membres numeraris. Higiní Anglès esdevingué membre adjunt.

En aquell mateix moment, «el Sr. Aramon indica que ja d'abans d'acabar la carrera es trobà lligat amb l'Institut, en la tasca del qual l'interessà el qui fou mestre seu en els Estudis Universitaris Catalans Francesc Martorell, a qui dedica un sentit record. Des d'aleshores la seva relació amb l'Institut no s'ha interromput i en tornar de cursar el doctorat a Madrid fou nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica; durant la seva estada a l'estranger fou honorat amb alguns encàrrecs; retornat a Barcelona, se li confià l'edició dels Cançoners catalans de la Biblioteca de Catalunya, dels quals només un fins ara ha pogut veure la llum; després entrà a formar part, com a tècnic, de les Oficines Lexicogràfiques. Avui, en cridar-lo l'Institut en els seus rengles, ha donat prova d'una benevolència que li cal agrair profundament i de la que procurarà fer-se digne».

Com ja devia estar prèviament convingut, Puig i Cadafalch suggerí a continuació que Aramon fos nomenat secretari general de l'Institut, en substitució de Ramon d'Alòs-Moner, mort el 1939. La votació li resultà unànimement favorable, amb un sol vot en

blanc, que lògicament provenia de l'interessat mateix, i tot seguit «el Sr. Aramon regreia la prova de confiança que aquest nomenament suposa i promet servir lleialment l'Institut des d'aquest lloc, malgrat les dificultats que la dispersió actual del seu arxiu i de tot el que es guardava a la Secretaria, avui posada sota custòdia estranya, li crearan en la seva nova tasca».

Aquests documents impressionants, que donen fe de vida del començament d'una tasca d'una eficàcia extraordinària, ens permeten també de conèixer una mica la prehistòria del qui a partir del 1942 i fins a la seva jubilació el 1989 seria el secretari general de l'Institut i hi assumiria gairebé tots els papers, ajudat per la seva fidel secretària M. Montserrat Martí i Bas i per molt poques persones més. En aquell moment, Aramon era un filòleg format amb rigor, que havia conegut de prop diverses escoles de la millor romanística europea i que s'havia creat un prestigi com a bibliògraf i com a editor de textos. Val a dir que abans se li havia despertat una afecció per la música, en general no gaire coneguda. En efecte, en la seva joventut («pels volts dels anys vuit») havia format part de l'Orfeó de Sants i de l'Orfeó Atlàntida, i fou director musical de l'Esbart Sant Jordi. Durant aquest període, va compondre vuit sardanes, molt interpretades entre els anys 1925-1930; va arranjar la «Dansa» i el «Ball del ciri» de Castellterçol, en versió de piano (publicada, pel que fa a la dansa, a la *Sardana popular* editada per Josep M. Canals) i versió de cobla, i fins i tot va redactar l'estudi «La Danse et la Danse du Cierge de Castellterçol», aparegut a la revista *Art Populaire* de Praga el 1928.

Al marge d'aquesta afecció, Aramon ingressà el 1925 a la Universitat de Barcelona, on seguí la carrera que aleshores s'anomenava Filosofia i Lletres. Com els seus companys Ramon Sugranyes de Franch i Miquel Batllori, destacava la influència que havien tingut sobre ell Joaquim Balcells, catedràtic de llatí, i Jordi Rubió i Balaguer, professor de literatura castellana.

Durant el darrer curs de batxillerat, d'altra banda, havia descobert els Estudis Universitaris Catalans, una universitat paral·lela on va poder dedicar-se més de prop a l'estudi de la literatura i de la història de Catalunya, que aviat completaria amb el de la llengua. Hi va tenir encara com a mestre Antoni Rubió i Lluch, però recordava sobretot els noms del seu fill Jordi, de Ferran Valls i Taberner i molt especialment de Francesc Martorell. Als Estudis Universitaris, Aramon va tenir companys amb qui continuaria amb una relació excel·lent, decisiva en alguns casos, com Miquel Coll i Alentorn, Ricard Albert, Alfons Serra-Baldó o Josep Gassiot. Ja el 1927, publicà a la revista dels Estudis el seu primer article d'investigació, fruit d'un treball pràctic de la càtedra de Literatura Catalana, durant el curs 1925-26, «Un sermonari amb fragments rimats», notícia del manuscrit 479 de la Biblioteca de Catalunya, del segle xv, on demostra ja la minuciositat i la precisió que tindrà tota la vida a l'hora de l'estudi i l'edició de textos.

La tardor de 1929, Aramon anà a Madrid per seguir els cursos de doctorat, que aleshores només es feien a la Universitat «Central», i tingué la sort d'ésser-hi alumne de Ramón Menéndez Pidal i d'Américo Castro. La bona relació amb Menéndez Pidal li va durar tota la vida i degué influir en el seu nomenament com a membre corresponent de la Real Academia Española.

No sé per quin conducte, en acabar la carrera es posà en contacte amb l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, dirigida a la Biblioteca Balmes pel jesuïta Ignasi Calveras a partir del 1928, i des del 1929 va col·laborar al seu «Anuari», amb recensions extenses i sovint polèmiques —gènere en el qual excelliria— i amb el recull bibliogràfic titulat *Bibliografía de llengua i literatura catalana*, que preparà i comentà juntament amb el Dr. Josep Vives, bibliotecari de la Biblioteca Balmes, i amb Francesc de B. Moll, i més endavant tot sol.

Durant el curs 1930-31 Aramon va ser a Leipzig, amb beques de la Biblioteca Balmes i de la Diputació de Barcelona, i hi fou alumne de Walter von Wartburg, de Heinrich Kuen i de Wilhelm Friedmann, i entre el 1931 i el 1933 passà tres trimestres a Berlín, amb una beca de la Junta de Ampliación de Estudios, on freqüentà els cursos d'Ernst Gamillscheg i d'Eduard Wechsler.

En tornar de Madrid, sens dubte a causa de la seva bona entesa amb Francesc Martorell, havia estat nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, i el 1933, en tornar de Berlín, Pompeu Fabra el col·locà a les Oficines Lexicogràfiques, dependents de la Secció Filològica, on treballà al costat de Joan Coromines i dels més antics Manuel de Montoliu, Josep M. Casas Homs i Francesc Torres, als quals s'afegí, ja començada la guerra civil, Josep Miracle. Fabra, nomenat catedràtic de llengua catalana a la Universitat de Barcelona, s'endugué també Aramon, al costat de Coromines, al seu Seminari romànic (1934) i mentrestant, per guanyar-se la vida i mantenir una família cada cop més nombrosa —el 1935 es casarà amb Hilde Stein, una senyora animosa i amable, que havia conegut a Alemanya—, es dedicà, entre el 1933 i el 1939, a l'ensenyament de llengua i literatura catalanes i d'alemany a l'Institut-Escola de la Generalitat, on tingué una colla d'alumnes que en parlaven amb afecte i que li mostraren sempre la seva adhesió, fins i tot quan li expressaven la seva discrepància en algun punt concret, com era el cas de la Maria-Aurèlia Capmany.

Durant aquests anys, l'activitat d'Aramon fou molt considerable. Al costat de la feina a l'Institut d'Estudis Catalans, a la Universitat i a l'Institut-Escola, continuà cada cop amb més empenta la seva tasca bibliogràfica —que no es limitava a recollir simples llistes de títols, sinó que anava acompanyada de notes de lectura i sovint de recensions aprofundides—, tant a l'*Anuari de l'Oficina Romànica* com als *Supplementhefte* de la

prestigiosa *Zeitschrift für Romanische Philologie* (1927-1939), i la seva tasca d'editor de textos medievals a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de la qual fou sempre assessor i revisor consciencios, o a la «Biblioteca popular Barcino», i emprengué, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, l'edició dels cançoners catalans de la Biblioteca de Catalunya —aleshores la biblioteca de l'Institut—, dels quals només pogué veure publicat el *Cançoner dels Masdovelles* (1938). L'homenatge que els Estudis Universitaris Catalans i la Biblioteca Balmes organitzaren a Antoni Rubió i Lluch l'estimulà, encara, a redactar un estudi que ha estat molt comentat, *L'humorisme del Curial e Güelfa* (1936), complementari de la seva edició del *Curial* a «Els Nostres Clàssics» (1930-1933) i de la seva important recensió, apareguda el 1934 a la *Revista de Filología Española*, de l'edició de la mateixa obra feta per Ramon Miquel i Planas.

La guerra civil i les seves conseqüències trasbalsaren profundament, com ja hem posat en relleu, la vida d'Aramon, que es veié desposseït dels seus mitjans de subsistència i impossibilitat de publicar els treballs que havia anat preparant amb una constància indefallent. Com que mai no s'havia significat en qüestions polítiques, no hagué de seguir, com tants altres, el camí de l'exili i d'aquesta manera pogué contribuir des del primer dia, amb la seva tenacitat i la seva murrieria típiques, a anar refent a poc a poc tot el que s'havia perdut i a salvar el que encara era possible de salvar, malgrat les disposicions oficials i la conjuntura mundial tan poc favorable. Mentre s'enginyava per guanyar-se la vida fent classes de llatí en un col·legi privat i traduint amb pseudònim de l'alemany —conjuntament amb la seva muller, que li fou sempre un puntal insubstituïble—, començà una activitat subterrània que el convertí en un dels mestres i dels líders de les noves generacions. El trobem a l'homenatge, privat però multitudinari, al «Gaiter del Llobregat», celebrat el desembre de 1941, als Amics de la Poesia, als Estudis Universitaris Catalans —represos per ell mateix i per Miquel Coll i Alentorn el 1942—, a múltiples tertúlies i reunions de Barcelona —on tingué una especial relació amb l'Ateneu Barcelonès—, a València i a Palma, on es convertí moltes vegades en ambaixador de la cultura catalana perseguida, i, tan aviat com fou possible, en convocatòries de premis literaris i en activitats editorials més o menys clandestines o ja tolerades a partir de l'«esclatxa» del 1946, on sabem que va fer servir el pseudònim de Joan Mestres.

No cal dir que l'ocupació i la preocupació principal d'Aramon, que a poc a poc el va anar absorbint del tot, fou la secretaria general de l'Institut d'Estudis Catalans, un càrrec que li demanava una dedicació total —mancat com es trobava de qualsevol mena d'infraestructura i amb poc ajut efectiu dels presidents de les Seccions i del president de l'Institut, que en aquell moment era «de torn». Ell mateix va resumir amb molta discreció, el 1975, la tasca que li havia correspost de dur a terme a partir del 1942, a empentes

i rodolons i sota la vigilància constant d'un règim que arribà a tolerar l'Institut, però que mai no el veié amb bons ulls:

Com a corollari de la guerra civil, la Diputació s'emparà de nou, no solament dels diversos serveis de l'IEC i de la seva biblioteca —a la qual canvià el nom pel de Biblioteca Central i en supriní el patronat—, sinó també de les seves instal·lacions, els materials i les publicacions; part dels locals de la Casa de Convalescència foren cedits a d'altres organismes. Començava, doncs, una nova etapa de la vida de l'IEC. Però, bé que extraordinàriament reduïdes, des d'aquell moment, les seves possibilitats d'actuació i mancat de l'utilatge més elemental —les cèdules lexicogràfiques per al seu diccionari, per exemple, són blocades des de fa més de trenta anys—, tots els membres que l'integraven prosseguiren, tant a l'interior com a l'exterior, els diversos treballs encarregats, amb l'entusiasme i l'esperit de sacrifici que imposa la veritable vocació científica. El mecenatge particular, amb freqüència voluntàriament anònim, que mai no ha mancat a l'IEC, suplí dignament les antigues subvencions oficials, i a aquest mecenatge se sumaren les subvencions d'Agrupació Cultural Minerva, d'Omnium Cultural i d'organismes internacionals, com la Unió Acadèmica Internacional i el Consell Internacional de la Filosofia i les Ciències Humanes ja mencionats. Així pogué ésser represa el 1942 la seva activitat científica, el 1946 la convocatòria de premis i de borses d'estudi, que en els darrers *Cartells* han assolit una xifra elevada, i el 1947 les publicacions, que han possibilitat novament un intens intercanvi bibliogràfic amb tot el món acadèmic i universitari. En ocasió del cinquantenari de l'IEC (1957) foren nombrosos els missatges, les adhesions i els telegrams rebuts d'arreu. L'IEC, que els darrers anys havia hagut d'acollir-se a la llar dels seus membres per tal de poder prosseguir la labor científica, des del 1962 ha trobat refugi, gràcies a Omnium Cultural, al Palau Dalmases, on actualment (desembre 1974) hi ha instal·lada la seva nova biblioteca i unes modestes sales de treball, mentre espera de poder retornar a l'estatge ofert el 1931 per l'Ajuntament i de percebre de nou les subvencions promeses darrerament per la Diputació de Barcelona i per altres corporacions oficials. La major part de les antigues i de les noves societats filials han cooperat com sempre, i amb eficàcia, malgrat l'estretor en què han de desenvolupar-se, a la tasca de l'IEC en tots els camps del saber científic.¹

1. R. ARAMON I SERRA. *L'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona. 1975 (dipòsit legal de 1976), p. 5-6.

Darrere aquestes paraules s'amaga una obra obscura i poc agraïda, però absolutament decisiva i sense la qual la cultura catalana hauria retrocedit d'una manera considerable. Després d'uns primers anys letàrgics, en els quals no es podia dur a terme cap activitat de tipus públic, Aramon aprofità l'«escletxa» del 1946 —un cert afebliment del règim després del resultat de la Segona Guerra Mundial, desfavorable a les potències de l'Eix— per reprendre les publicacions de l'Institut, que li havien donat tant prestigi internacional abans de la guerra civil, i s'esforçà, amb l'ajuda de Carles Riba, que havia tornat a Catalunya el 1943, per potenciar la Secció Filològica, de la qual Riba mateix fou elegit president el 1950. En primer lloc, va fer els possibles —d'acord amb els desigs expressats per Puig i Cadafalch a les primeres sessions del 1942— per recuperar el material que havia romàs empantanegat a causa de la guerra i en bona part el va posar en circulació, el 1946, amb la data que hauria hagut de dur originàriament. Tot seguit, des del 1947 anà fent aparèixer nous volums dels «Arxius de la Secció de Ciències» i de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'Institut, seguits per un bon nombre d'altres col·leccions o de volums o opuscles independents, amb un esforç personal que anava des de la recerca del finançament fins a les relacions amb les impremtes i la revisió d'originals i proves, en la qual li prestaren una gran ajuda Josep Miracle, Eduard Artells, Josep Llobera i altres correctors, i en determinats moments els secretaris-redactors dels quals pogué disposar, com Ricard Albert, Jordi Carbonell —que arribaria a ésser secretari general adjunt de la institució—, Joaquim Molas o Josep Moran.

Per donar fe de vida de l'Institut i per impulsar la recerca en el camp de la llengua, de la literatura i de la història, Aramon tingué molt interès a tornar a posar en marxa algunes revistes, que foren les primeres que pogueren tirar endavant sense ésser molestades per la censura. Ja el 1945 la seva correspondència ens assabenta del projecte de publicar els Anuaris de l'Institut corresponents als anys 1932-1939 i amb aquesta finalitat demana necrologies breus a mossèn Pere Batlle (carta del 6 de juny de 1945) i buidatges de revistes, per a «mitjans de juny pròxim», a Joan Ainaud, Joan Mercader, Josep Romeu, J. Solà i Solé (*sic*) i Pau Verrié (cartes del 12 de maig de 1945), tots els quals devien ésser alumnes dels Estudis Universitaris Catalans, on Ferran Soldevila explicava història, Jordi Rubió i Balaguer, història de la literatura, i Aramon mateix, gramàtica històrica i història de la llengua. A l'hora de la veritat, aquests Anuaris no arribaren a bon port i només fou possible de publicar els corresponents als anys 1952 i 1953, tots dos apareguts el 1954, amb una estructura molt més senzilla que la dels d'abans de la guerra. Més sort van tenir els *Estudis Romànics*, revista internacional de romanística publicada a cura d'Aramon mateix, de la qual van poder aparèixer vint volums entre el 1947-48 (en realitat, 1949) i el 1987-91, amb un bon nombre d'articles importants i una gran quan-

titat de recensions, en general d'un interès considerable. Cal dir que Aramon hi va col·laborar sovint, amb aportacions sempre valuoses, en bona part recensions redactades amb moderació i amb seny, però que no deixaven d'assenyalar els aspectes discutibles i que a vegades resultaven fins i tot dures, si les obres que comentava no tenien el rigor i la precisió que ell considerava mínimament imprescindibles.

El senyor Aramon va tenir també un interès especial a promoure el ressorgiment de les Societats filials de l'Institut, a través de les quals moltes persones podien connectar amb les activitats de la corporació, duent a terme treballs científics, assistint a les reunions o conferències que es programaven sobre les diverses matèries i col·laborant en les publicacions pròpies de cada una de les Societats. No m'és possible ara d'entrar en detalls sobre totes les Societats, però com a mínim voldria posar en relleu que ell mateix fundà (1942), i presidí a partir de la seva constitució definitiva (1946), la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que tingué un paper important en uns moments en què la història, la història de la literatura, la llengua, l'art i l'arqueologia dels Països Catalans eren oblidats o estudiats d'una manera esbiaixada a les universitats oficials, i que publicà un butlletí, el *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, del qual aparegueren tres números entre el 1952 i el 1955 (aquest darrer, III-IV, amb dipòsit legal del 1963); dedicà un homenatge a Josep Puig i Cadafalch amb motiu del seu vuitantè aniversari, del qual sortí un volum, *Miscel·lània Puig i Cadafalch: Recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (1947-1951), i en romangué un segon de mig imprès, que mai no arribà a bon port; inicià una col·lecció de «Treballs de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», que no passà del segon volum (1958, 1960), i sobretot, gràcies a l'empenta de Jaume Sobrequés, edità cinc bells volums col·lectius d'*Estudis d'història medieval*, amb el títol unitari d'*Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del setanta-cinquè aniversari* (1969-1972). Em consta que Aramon intervingué decisivament en la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics (1970), a les sessions de la qual li agradava d'assistir, i en la de la Societat Catalana de Musicologia (1973), de la qual fou delegat de l'Institut a la junta de govern. Fou delegat igualment de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics, fundada el 1979.

Al costat de tota aquesta feina de relacions públiques, d'organització interna i de publicació de revistes i llibres, de seguida que l'acabament de la Segona Guerra Mundial ho permeté, Aramon dugué a terme una acció decidida a l'estranger, posant-se en contacte amb els membres de l'Institut que es trobaven fora de Catalunya i amb persones rellevants de l'exili, i alhora assistint, sempre que era possible, a reunions, congressos i col·loquis arreu del món. A causa de la semiclandestinitat de l'Institut i a fi que la censu-

ra no intervinguéss documents o paquets poc o molt «compromesos», s'hagué d'enginyar per trobar sistemes segurs de tramesa de cartes i de publicacions, tot prescindint dels circuits «oficials».

La feina burocràtica i l'activitat constant de gerència i de representació que Aramon havia de dur a terme com a secretari general d'un Institut d'Estudis Catalans semiclandestí i durant molt temps sense mitjans materials ni recursos humans no van impedir que continués el seu treball de bibliògraf, d'editor de textos i d'estudis de la llengua i de la literatura catalanes, bé que el van dificultar i van impedir que arribés a donar tots els fruits que n'hauríem pogut esperar en circumstàncies normals. Ja el 1948, quan era possible de reprendre una relativa política editorial en català, va triar, editar i prologar un volum de *Narracions* d'Emili Vilanova, que obria la «Col·lecció literària Aymà», i l'any següent encetà la seva revista *Estudis Romànics* amb dos importants treballs «Sobre l'atribució d'«Aronqueta de ton chantar m'azir»», que considera de Guillem de Berguedà, i sobre «Dues cançons italianes en un manuscrit italià quatrecentista», avanç i complement de l'edició crítica del *Cançoner de l'Ateneu* que tenia en curs, però que dissortadament no arribà a ésser enllestida. Des d'abans de la guerra. Aramon treballava també en una edició crítica de l'obra del trobador català Guillem de Berguedà, de la qual havia cedit material al seu company Alfons Serra-Baldó per a la cretomatia *Els trobadors*, publicada a l'Editorial Barcino el 1934 i revisada amb cura per Aramon mateix. La repregué per al *Corpus des Troubadours*, projecte que dirigia per encàrrec de la Union Académique Internationale; només en va arribar a donar el tast ja a l'udit dels *Estudis Romànics* i una precisió sobre un mot fantasma, *guazardinc*, apareguda a la miscel·lània dedicada a Mario Roques (1952). El 1950 va complementar els repertoris bibliogràfics d'abans de la guerra amb una minuciosa *mise au point* sobre «La philologie romane dans les pays catalans (1939-1948)», apareguda a Coïmbra, al *Suplemento bibliográfico de la Revista Portuguesa de Filologia*, que encara avui resulta útil. També cal acudir encara a una altra *mise au point*, summament erudita i resultat d'una recerca aprofundida, sobre *Les edicions de textos catalans medievals*, apareguda el 1955 a les actes del VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica celebrat a Barcelona l'abril de 1953. En el camp de la història de la llengua, féu una aportació semblant al col·loqui internacional sobre la lingüística catalana celebrat a Estrasburg l'abril de 1968, inici dels col·loquis de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, constituïda formalment a Cambridge el 1973, de la qual esdevingué conseller el 1976, a Basilea.

Amb motiu de congressos o de miscel·lànies d'homenatge, Aramon publicà encara durant la postguerra un bon nombre d'edicions de textos medievals —en occità o en català— i d'estudis sobre la recepció de la literatura occitana contemporània als Països Ca-

talans, que —segons m'havia dit moltes vegades— hauria volgut completar i recollir en volums homogenis.

Deixant de banda alguns pròlegs —més o menys circumstancials, però sempre amb aportacions d'interès— i algun article o discurs de compromís —com la col·laboració al volum commemoratiu d'*Els cinquanta anys de la Llibreria Catalònia* (Barcelona, 1974) o el *Discurs presidencial als Jocs Florals de Munic (1977)*—, hem d'esmentar encara la seva participació en la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, amb pròleg de Carles Riba (Barcelona, 1954), que donà origen a una violenta reacció de Joan Coromines, i en la revisió i ampliació de la *Introducció a la gramàtica catalana* de Pompeu Fabra publicada per Edicions 62 el 1968, basada en la *Gramàtica catalana* de les Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1918), i sobretot la seva important intervenció en la *Gran Enciclopèdia Catalana*, tant pels articles que hi va redactar o hi va revisar a fons —entre els quals tots els que tenien relació d'alguna manera amb l'Institut d'Estudis Catalans i els seus membres—, com pel seu assessorament lingüístic, que, com remarcava Joan Carreras i Martí, segon director de la GEC, va resultar «absolutament cabdal».²

I no puc deixar de remarcar, com ja vaig fer el 1983, quan el senyor Aramon va rebre ben merescudament el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, que la seva millor obra «són els seus deixebles, als quals ha lliurat el millor de la seva vida, sense servir-se'n sinó servint-los, a vegades amb una aparença irònica però sempre amb un cor molt ample».³

Els seus darrers anys, quan ja havia aconseguit de recuperar per a l'Institut la Casa de Convalescència, després de múltiples gestions en les quals va demostrar el tremp i la flexibilitat que havia tingut ja des del 1939, el senyor Aramon va acumular honors i homenatges: el premi Ramon Fuster, del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i Ciències de Catalunya (març 1982); el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (maig 1983); la presidència d'honor de la Union Académique Internationale (juny 1989); la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (20 de desembre de 1989), que s'afegeix a la Creu de Sant Jordi que ja havia rebut el gener de 1982, i l'homenatge popular organitzat per Llengua Nacional el febrer de 1993, que anava unit a la institució del premi Ramon Aramon i Serra a la lleialtat lingüística. Ja amb motiu dels seus setanta anys li va ésser oferta una esplèndida miscel·lània en quatre volums, que encetà una nova etapa, dissorta-

2. JOAN CARRERAS I MARTÍ, «El Rais i la GEC», *Llengua Nacional*, núm. 11 (febrer 1993), p. 24-25.

3. «El mestratge de R. Aramon i Serra», *Serra d'Or*, juny de 1983, p. 405-406. Reproduït al meu llibre *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona, 1996, p. 233-236.

dament estroncada aviat, dels *Estudis Universitaris Catalans*. El 1989, quan li arribà per llei de vida l'hora d'una merescuda jubilació, l'Institut d'Estudis Catalans el nomenà Secretari General honorari, i el 1997 la Secció Filològica de l'Institut commemorà el seu norantè aniversari amb el magnífic recull d'*Estudis de llengua i literatura*, que permet de trobar amb facilitat molts treballs apareguts a miscel·lànies i revistes de difícil accés.

En morir, el juliol d'enguany, el senyor Aramon deixava darrere seu una herència impressionant: una obra personal de primera magnitud i sobretot un Institut d'Estudis Catalans que havia persistit i s'havia anat enfortint i posant al dia i que havia contribuït decisivament al manteniment de la dignitat d'una llengua que els vencedors de 1939 haurien volgut esborrar del mapa. El seu exemple constant, la seva noble tossuderia i la intel·ligència i el cor que posà sempre al servei dels seus ideals ens han d'estimular des d'ara a fer-nos-en dignes.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Membre de la Secció Històrico-Arqueològica
de l'Institut d'Estudis Catalans

Vaig tractar el senyor Aramon, intermitentment, durant molts anys. Des de 1964 fins que deixà d'assistir, entrada la dècada dels noranta, a les sessions de la Secció Filològica. De l'any 1967 tinc una foto on estic assegut entre Núria Aramon i Antoni Comas: correspon a un sopar d'homenatge que se li féu en ocasió del seu seixantè aniversari. Una temporada llarga anàvem a sopar amb ell a Can Parelladeta, els classicistes de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i, després, de la d'Estudis Clàssics. Preguntava i escoltava; mirava de conèixer la gent, de fer-se una idea de cada un.

No sé refer quina idea me'n feia, jo d'ell, al començament de conèixer-lo, abans d'acabar la carrera. Sé que havia assistit a alguna seva classe i que l'havia visitat, no sabia precisar amb motiu de què, al pis de la Gran Via, d'on conservo, nítid, el record d'una vivaç Montserrat Martí. De la seva obra no devia conèixer, llavors, sinó la seva edició del *Curial i Güelfa*, una novel·la que m'apassionà; la seva introducció, però, la trobava breu, i les notes, poques. Força temps després, d'ençà d'un dia que vaig gosar dir-li ho, vaig poder constatar que en conservava fresca la memòria i que sabia combinar observacions sobre la forma i el temps narratiu amb precisions sobre problemes concrets filològics i històrics. De literatura catalana, amb ell vaig poder parlar de les *Novel·letes exemplars* que també tenia editades a la Barcino i del *Tirant*, obra que li era també molt

familiar i que vaig triar com a tema de la meva contribució al volum II (1980) de la *Miscel·lània* d'homenatge que commemorà que ja era septuagenari. Parlava amb afició i convicció de teatre i mantenia en poesia moderna i contemporània una predilecció per la més entenedora i contundent, més aviat retòricament suplementada que no treballada simbòlicament i massa concentrada.

Vaig anar sabent què havia estat l'Institut d'Estudis Catalans i que la història del senyor Aramon i la de la represa d'aquesta institució després de la Guerra d'Espanya eren, com a mínim, inseparables. El 1976 vaig acompanyar-lo uns quants dies en un viatge a Brusselles. A la tornada, una vaga de controladors a Barcelona ens va tenir tres hores tancats dins de l'avió abans d'enlairar-se: ell s'entretenia rosegant el toscà apagat entre els llavis, però jo, que llavors fumava força, me n'havia d'estar. Va ser una de les comptades vegades que em va parlar d'ell, del que hauria volgut fer i del que havia fet: em va venir a dir que potser era més important el servei al país que l'excel·lència en els estudis i l'especialització, i que de primer havíem de recuperar les coses nostres, la tradició d'abans de la guerra, en allò que tenia de més essencial. Hi havíem anat a una reunió de la FIEC (Fédération Internationale d'Études Classiques), on la Societat Catalana d'Estudis Històrics tenia la representació de l'Institut i on ell, tot i que hi mantenia relacions de cordialitat amb alguns estudiosos —com ara Jean Bingen, que havia estat amic dels Carner—, es trobava desplaçat per raó dels temes específics que hi eren tractats. Sense deixar les regnes, en casos com aquest Aramon es feia acompanyar d'algué jove per mirar d'assegurar la continuïtat de la representació i de fer-la més específica. La situació no era gaire còmoda: els temps havien canviat i una representació catalana no feia de bon justificar si no era en termes acadèmics, sobretot davant de la representació espanyola i en presència de representants estrangers que no sempre tenien una idea prou clara de la cultura catalana. Aramon, que estava a punt de fer setanta anys, s'avorria en les sessions de treball, però vam trobar manera de sortir-nos-en dignament i, encara, al marge de les sessions, vam trobar una tarda i tot perquè em portés a visitar Émilie Noulet, que vivia en una confortable residència, als afores de la ciutat. Aramon havia mantingut relacions d'amistat amb els Carner, havia treballat per la concessió del Nobel de literatura al poeta i havia estat un dels promotors del viatge, el 1970, abans de la seva mort aquell mateix any, de Carner i la seva dona a Barcelona. La vídua del poeta, una dona abnegada, entera i lúcida, es veia que li tenia confiança i el considerava. Ell la tractava amb familiaritat però amb molt de respecte i de deferència. Parlaven del temps passat. Amb memòria i aplicació, fins amb delectança.

Parlaven d'un temps que era, per a Aramon, el de l'ensulada del seu món, però també el de la tenacitat a mantenir-lo com si fos la cosa més natural; no com si res no hagués passat, sinó com si fos encara la cosa més natural a pesar del que havia passat. Parlaven de

tot de fets i de persones, entre acabada la guerra i la mort de Carner. Aramon havia entrat a l'Institut el 1942 i n'havia esdevingut de seguida secretari general. Parlaven, doncs, dels anys en què Aramon havia estat, ell, l'Institut. De la manera més natural, també.

Quan va entrar-hi, Fabra, que l'havia tingut d'ajudant a l'Autònoma de la República, es mirava l'arribada d'Aramon i de Sagarra a la Filològica amb reticència —ni ell ni Nicolau, explicava a Coromines, no havien estat consultats—, i reticents semblen també algunes indicacions del mateix Fabra, el 1948, en la «Llista d'esmenes al *Diccionari general*». Quan mor Fabra, Puig i Cadafalch i Aramon no poden anar-hi i un any després els hereus consideren Aramon l'interlocutor en nom de l'Institut. El secretari general havia promogut, en l'entretant, amb Bohigas i Coll i Alentorn, l'esmentada Societat Catalana d'Estudis Històrics, havia gosat fer públic un Cartell de Premis, havia tornat a engregar les publicacions de l'Institut i havia encetat la publicació d'*Estudis Romànics*, una eina esplèndida de comunicació amb el món, de presència a Catalunya dels estudiosos de fora i de projecció dels d'aquí cap a l'exterior. Sempre va tenir molta cura de les publicacions; ell ho controlava tot, des de captar els originals i preparar-los fins al volum o al llibre publicat. Jo també el recordo, com he sentit més d'un cop que l'evocaven Jordi Carbonell i Joaquim Molas, revisant mot per mot, preparant pàgina per pàgina els originals. Des que va poder tenir passaport, va anar incrementant la presència de l'Institut arreu; a Barcelona va mirar d'entendre's amb els instituts estrangers i va anar incidint en els grups de conscienciació, de mica en mica, mentre anava navegant sense mar en la nau un pèl fantasma de l'Institut. El *Diccionari general* de Fabra va poder tornar a sortir el 1954.

Durant la dictadura, cada vegada que es feia un pas endavant, existia el perill d'haver de recular-ne més d'un, però ell, encara no l'havien fet retrocedir, ja mirava de tornar a avançar. Somrient, amb el toscà a la boca i com si fos la cosa més natural. Tot-hom va anar confiant en ell, que es dedicava de ple a l'Institut, i ell es va anar identificant cada cop més amb l'Institut. La seva incidència en els joves —sortia de les aules una generació desperta i contestatària, a la qual havien negat el passat i, amb el passat, la llengua— s'incrementà de 1963 a 1967, quan el governador civil clausurà el Palau Dalmaes, on l'Institut havia trobat acollença el 1962 gràcies a Òmnium.

No cal dir que tot això va ser en una situació permanent de crisi, d'aïllament i de vigilància, de setge o de presó, de la cultura i la llengua catalanes. L'Institut no va ser l'única entitat que va donar senyals de vida, o de continuïtat en l'agonia, però va ser la més emblemàtica, i Aramon va erigir-se i va ser reconegut, ell, com l'home que significava l'Institut i, doncs, com a símbol de la vida acadèmica i cultural que quedava al català. En una situació de crisi, manar col·legiadament pot no ser la cosa més pràctica; en una situació d'aïllament o de vigilància contínua, l'única estratègia dels assetjats o presoners és que

tinguin —o que s'hagin avingut a tenir— una sola veu. Si sovint va haver de manar, de fer o de deixar de fer, ell tot sol, sense confrontar el seu punt de vista amb uns altres; si va optar per presentar-se com a veu única de la institució, les circumstàncies de la vida de l'Institut fins a 1968, com a mínim, i la situació general fins a la mort de Franco (1975) prou que ho expliquen i llavors hi empenyien.

Després, la situació social s'havia transformat, la política va anar també canviant i el govern de l'Institut va anar decantant-se de la banda del president. Aramon va continuar essent-ne *el* secretari general fins a 1989, després de la reforma dels Estatuts (1988) impulsada per Emili Giralt quan era president; des de 1984 Jordi Carbonell va ajudar-lo com a secretari general adjunt.

El secretari general que us parla, però, des de l'evocació de la persona i mirant de dir, amb pinzellades precises i de reconeixement, el que aquell secretari general va ser per a l'Institut, per a la llengua i la cultura catalanes, us parla, ben cert, des d'una posició sortosament diferent. Però us en parlo jo —i no qualsevol altre membre, molts dels quals l'havien tractat més que jo i ell els tenia més confiança— com a secretari general que ara sóc de l'Institut, perquè tot ha canviat, però va ser des d'aquest càrrec que ell va servir l'Institut. I he de dir que aquesta coincidència és un honor per a mi, que ara provo, ben altrament, de fer, emperò, això mateix.

No vull, de tota manera, acabar aquestes paraules des de l'excessiva solemnitat o l'èmfasi. Quedi la magniloquència per als qui hagin d'elogiar els vans i els fatus. Jo prefereixo evocar com somreia. Alguna vegada li havia portat toscans d'Itàlia. Somreia, també amb els ulls. Somreia sovint, i també enmig de dificultats. Potser el seu sentit de la vida es basava en la resistència. Circumstàncies adverses, collectives i individuals, s'installaren en la seva vida, i ell continuava, resistent i tossut, obstinat; com si fos el fet més natural, deia abans; i sovint somrient, ara hi insisteixo. En resultava una mena de fràgil saviesa, entre el que hauria volgut i el que era, que per dins potser configurava el somriure amb què responia, de vegades burleta, a les situacions dels humans. Que «l'humorisme» de l'autor del *Curial i Güelfa* era resultat del «contrast entre una idealitat i una realitat» havia mantingut ell mateix, un Aramon ben jove, i que abraçava també, hi afegia, «tot el que sigui sàtira, burla, paròdia». Ell en deia «un somriure escèptic»; com el que ell gastava, jo trobo. Un somriure que a Aramon se li feia resignació quan les coses anaven malament i havia de retrocedir —però per dins es devia dir tossut que ja hi tornaria, que ja hi hauria una altra oportunitat—; que se li feia satisfacció continguda, alegria una mica sorruda, quan les coses anaven bé o no es torçaven —no, però, llavors, sense una mica d'acidesa; sense l'acidesa de saber com acaben, les victòries dels humans. Si em deixàveu tornar a l'autor del *Curial i Güelfa*, Aramon deia d'ell que solia mesclar «unes gotes àcides a la dolçor de les victòries» de l'heroi, i també això li semblava que en definia «l'humorisme».

Tot plegat, us proposo de xifrar, a manera de símbol, en aquell seu somriure que tots deveu recordar, el seu valor, la seva grandesa; una grandesa que us exhorto, ara sí, una mica emfàtic, a reconèixer ben humana, ben nostra i entranyable.

CARLES MIRALLES I SOLÀ

Secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans

Josep Roca-Pons

(12.12.1914 - 28.08.2000)

El dia 28 d'agost de 2000 l'Institut d'Estudis Catalans va haver de lamentar la mort del senyor Josep Roca-Pons, membre de la Secció Filològica. L'Institut li reté un acte d'homenatge el 16 de maig, que tingué lloc a la Sala Nicolau d'Olwer de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

L'acte fou presidit per l'Excm. Sr. Manuel Castellet, president de l'Institut d'Estudis Catalans, i comptà amb la intervenció de l'Il·lm. Sr. Joan A. Argenter i Giralt, president de la Secció Filològica; el parlament de l'Il·lm. Sr. Philip D. Rasico, membre corresponent de la Secció Filològica, i el parlament del Sr. August Bover i Font, president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans.

Reproduïm a continuació els textos amb el mateix ordre en què foren pronunciat.

En record de Josep Roca-Pons

El passat 28 d'agost Josep Roca-Pons, fill de Sarrià (1914), gramàtic i professor emèrit de la Universitat d'Indiana (Bloomington, Indiana, als Estats Units d'Amèrica) i membre